

MORGENDIENST

zondag 13 oktober 2024, 20^e zondag na Pinksteren
Stefanuskerk, Westerbork
voorganger: ds. Marien Grashoff

Welkom

Moment van stilte

DE AANROEPING

Aanvangslied : *Psalm 118: 1*

Groet

Onze hulp is in de Naam van de ENE
DIE HEMEL EN AARDE GEMAAKT HEEFT,
die trouw houdt in eeuwigheid
EN NIET LAAT VAREN HET WERK VAN ZIJN HANDEN.
Genade zij u en vrede
van Vader, Zoon en heilige Geest.
Amen.

Zingen : *Psalm 118: 5*

Gebed voor de wereld

... zo bidden wij zingend:
HEER, ONTFERM U,
CHRISTUS ONTFERM U,
HEER, ONTFERM U.

Glorialied : *Psalm 118: 6, 9*

DE DIENST VAN HET WOORD

Gebed van de zondag

Lezing uit het Oude Testament : Deuteronomium 15,1-11¹

Zingen : *Psalm 119: 47, 48*

Lezing uit het Nieuwe Testament : Markus 10,17-31²

Acclamatie : *Lied 339a*

Zingen : *Lied 843*

Preek

Het klassieke grote verhaal van het westerse christendom is dat van schepping, zondeval en verzoening. Heel in het kort gaat dat zo: God schiep de wereld goed, door Adam (maar eigenlijk door Eva) kwam de zondeval en draagt ieder mens erfzonde, maar door Christus' offerdood aan het kruis krijgt wie gelooft toch toegang tot het eeuwige leven. Het is nog steeds het basisschema van de kerk.

Ik ken u hier in Westerbork nog niet en weet niet hoe u hier tegenaan kijkt. Maar in alle jaren

¹ [Naardense bijbel](#) - iets bewerkt.

² [Naardense bijbel](#) - iets bewerkt.

predikantschap ben ik vooral mensen tegengekomen die met dit klassieke verhaal veel moeite hadden, vooral met die offerdood. Voor niet weinigen was dat jammer genoeg een reden om uiteindelijk het geloof maar achter zich te laten. En de samenleving als geheel heeft aan dat verhaal sowieso geen boodschap meer. De wereld denkt dat ze wel wijzer is.

Maar toch is heel onze westerse economie gebouwd op schuld, want alles begint met geld lenen. Altijd maar groeien is een noodzaak om de rente te kunnen opbrengen. Toen er in 2008 iets goed fout ging op de hypotheekmarkt, klapte bijna het hele geldsysteem in elkaar. Voor vele duizenden gezinnen in ons land zijn schulden heel concreet een dagelijks probleem.³ Maar de ijzeren regel is en blijft dat schulden moeten worden afbetaald. Zelfs na je dood, want de eerste taak van een executeur-testamentair is zorgen dat schulden worden vereffend.

Zou onze verlichte en welvarende westerse wereld ooit een sabbatsjaar houden, zoals we zojuist hoorden uit Deuteronomium? Geen denken aan! Hoewel we allemaal het hoogste woord hebben over gelijkheid, laten we economische ongelijkheid gewoon bestaan. Het zit ingebakken in de kern van ons bestel. De rijkste 1% van de mensheid bezit 43% van alle geld.⁴ We schuiven wat met grenzen, maar schulden blijven de basis van het bestel. Voor het Koninkrijk der Nederlanden blijkt de Triple A-status belangrijker te zijn dan de Grondwet.⁵

-

Of in bijbelse tijden het gebod op het sabbatsjaar ooit daadwerkelijk is nageleefd, weten we niet. En ook niet of er eens in de vijftig jaar een jubeljaar is geweest. Maar het verhaal van de wijngaard van Naboth en de scherpe kritiek van profeten als Amos en Micha op de rijken doet vermoeden van niet.⁶ Als Jesaja het jubeljaar noemt, is dat een belofte voor wanneer de messias gekomen zal zijn.⁷ Je zou je kunnen afvragen of de bijbel met dat sabbatsjaar niet gewoon een utopie lanceert?⁸

Maar om de bijbel goed te verstaan moet je soms juist wel lezen wat er letterlijk gezien niet staat.⁹ Tweemaal lezen we over het zevende jaar. Maar wat schuilt daarachter? Welke

³ En dat begint bijna letterlijk [bij iedereen in de straat](#).

⁴ Volgens [Oxfam Novib](#). Tien jaar geleden analyseerde de Franse econoom Thomas Piketty de ongelijkheid in zijn boek [Kapitaal in de 21ste eeuw](#) en dat heeft nog niets aan actualiteit verloren. Daar is ook een (nogal Amerikaanse) [een documentaire](#) over gemaakt.

⁵ De [Triple A-status](#) is een beoordeling van de kredietwaardigheid van een land of een bedrijf. Het bepaalt hoeveel en hoe voordelig er geleend kan worden. De [Grondwet](#) rekent bv. werkgelegenheid en bestaanszekerheid tot de grondrechten van iedere burger binnen de landsgrenzen, maar rept nergens van schulden.

⁶ Zie [1 Koningen 21](#); [Amos 5,6-12](#); [Micha 2,1-4](#). Maar ook Hosea, Ezechiël, Jeremia en Jesaja klagen de hebzucht van de rijken aan.

⁷ [Jesaja 61,1-3](#).

⁸ Om de verwarring levend te houden wordt in de rooms-katholieke kerk ook een 'heilig jaar' '[jubeljaar](#)' genoemd. Het eerste 'heilig jaar' was in 1300 en het wordt sindsdien in principe om de 25 jaar gehouden, maar bij bijzondere aanleidingen kondigen pausen ook wel tussentijds een extra 'heilig jaar' af. Zo verklaarde paus Franciscus 2016 tot bijzonder 'heilig jaar'. [Het volgende 'reguliere' is in 2025](#). In zo'n 'jubeljaar' is er voor wie naar Rome pelgrimeert extra vergeving en daartoe worden de zg. 'heilige deuren', of 'deuren van barmhartigheid', van de Sint Pieter geopend.

⁹ Ik ontleen de volgende uitleg aan Jonathan Sacks, [Deuteronomium, boek van de samenleving](#) (Middelburg: Skandalon, 2024), m.n. pag. 123-132.

woorden? Daar zit de sleutel om het gebod te verstaan.

Het boek Deuteronomium is eigenlijk een hele lange toespraak van Mozes. Bij de berg Sinaï gaf God aan Israël de Torah.¹⁰ De samenvatting daarvan, de Tien Woorden, werden met *de vinger Gods* op twee stenen tafelen gegrift.¹¹ Dat kwam allemaal van Gods kant en het volk kon niet anders dan het aannemen en beamen.¹² Maar nu staan ze na 40 jaren woestijn aan de grens van het beloofde land. Nu moeten ze het zelf gaan doen met die woorden van de Torah. Woorden die altijd tegelijk daden moeten zijn. Nu moeten ze zelf 'een morele samenleving (opbouwen) waarin rechtvaardigheid de verantwoordelijkheid van iedereen is'.¹³

Mozes doet daarom meer dan enkel herhalen of samenvatten. Hij neemt zelf het initiatief om Gods verbond met Israël te vernieuwen. Mozes geeft de Israëlieten nu hun eigen verantwoordelijkheid voor een rechtvaardige samenleving. Ze veranderen hier van enkel onderdanen in partners van God.¹⁴ En daarom klinken de geboden in Deuteronomium ook vaak net even anders dan in de boeken Exodus, Leviticus of Numeri.¹⁵

De kernwoorden die de rabbijnen afleiden uit dit gebod voor het sabbatsjaar zijn *tsedaqa* en *misjpat*. Die staan er niet letterlijk, maar ze dringen zich onvermijdelijk op als fundamenteel.

Het tweede woord, *misjpat*, is het makkelijkst te vertalen: 'recht'. Dat gaat over wetten en onze grondwet hoort daar ook bij. Recht gaat over vergelding en daarom worden wetten door de staat geschreven, want hij heeft de macht om die te handhaven. Zonder recht wordt een samenleving onleefbaar.

Maar het eerste woord is lastiger. Meestal vertalen we *tsedaqa* met 'gerechtigheid'. Maar rechtvaardigheid is slechts de helft van *tsedaqa*. Want rechtvaardheid kan niet bestaan zonder naastenliefde en barmhartigheid. 'Gerechtigheid' verenigt dus twee tegenstellingen en het vraagt altijd om een wijze afweging. Waar *misjpat* is gestoeld op macht en regels, vereist *tsedaqa* morele verantwoordelijkheid, zowel van ieder persoonlijk als van een samenleving als geheel. En die twee horen onverbreekelijk bij elkaar.¹⁶

Recht en gerechtigheid beginnen dus bij het sabbatsjaar, het jaar waarin grond en bezit zo herverdeeld wordt dat ieder weer genoeg heeft. Dat klinkt heel logisch, maar in de praktijk is dat een enorme klus. En hoe modern onze wereld dan mag zijn, ook wij hebben dat nog lang niet gerealiseerd. Het druist in tegen de hebzucht die iedereen in zich heeft.¹⁷ Het vereist dat we afstand kunnen doen van rijkdom en macht. En dat valt ons zwaar. Je kunt wel zeggen: we hebben nog een lange weg te gaan.¹⁸

¹⁰ [Exodus 20](#).

¹¹ [Exodus 31,18](#); vgl. [34,28](#), waar die vinger Gods niet wordt genoemd.

¹² [Exodus 24,3](#) en nogmaals in [24,7](#), waar het doen nog vóór het horen komt.

¹³ Sacks, *Deuteronomium*, pag. 13.

¹⁴ Sacks, *Deuteronomium*, pag. 17.

¹⁵ Het jubeljaar – van het Hebreeuwse *joveel* = (wrsch.) 'ramshoorn' of 'bazuin' – vinden we bv. ook in [Leviticus 25,8-19](#).

¹⁶ Van [Eduard Meijers](#) (1880-1954), hoogleraar burgerlijk recht en grondlegger van het Nieuwe Burgerlijk Wetboek, is de wijze uitspraak: 'Wie niet de vlam der gerechtigheid kent, wordt nooit een goede jurist.'

¹⁷ Zoals Paulus ook schrijft aan Timoteüs: *geldzucht is de wortel van alle kwaad* ([1 Timoteüs 6,10](#)).

¹⁸ Die weg van recht en gerechtigheid begint overigens al bij de belofte aan Abraham dat hij een zegen voor alle

Het sabbatsjaar en het jubeljaar zijn geen utopieën, want een utopie is een blauwdruk van een ideale samenleving die wij zouden kunnen realiseren. Het sabbatsjaar is niet simpelweg een plan dat uitgevoerd moet worden. Het is wel het doel waarnaar we moeten streven. Door goede wetten te maken en die na te leven. Door rechtvaardigheid en barmhartigheid in evenwicht te houden. Zelfs al weten we op voorhand dat wij dat doel niet gaan bereiken, dan nog staat het ons niet vrij om het er maar bij te laten zitten.

De bijbel is tegelijk uiterst radicaal en broodnuchter. Bijna in één adem door hoorden we dat er *geen arme bij jou zal wezen, en wanneer er bij jou een arme zal wezen*. Daarbij steigert onze logica. Is er nu armoede of niet? Uiteraard is die er, want zo werkt het onder mensen. Maar omdat die armoede er niet hoort te zijn, is er het gebod op het sabbatsjaar. Als oproep en opdracht tot morele verantwoordelijkheid.

En wat doen we dan tegen armoede? Zeker zorgen voor goede wetten, zodat niemand tekort komt. Maar met wetten zijn we er nog niet. Want het gaat om gerechtigheid, de balans tussen barmhartigheid en rechtvaardigheid. *Tsedaqa*. Bij wet regel je gelijkheid en bestaanszekerheid, maar daarmee is armoede nog niet weg. Gerechtigheid krijg je nooit in een algoritme geperst. En eerlijk gezegd blijkt dat voor gewone wetten, zoals voor toeslagen of arbeidsongeschiktheid, ook al een te grote klus te zijn.

Armoede gaat diep in de mens zitten. Want erger dan het verlies van je bezittingen is het verlies van je waardigheid. Die waardigheid herstellen vraagt in de eerste plaats menselijkheid. Helaas lijkt voor menselijkheid de weersverwachting vandaag niet zo gunstig. Dus moeten wij ieder op onze eigen plaats doen wat wij zelf kunnen om armen hun waardigheid terug te geven. Zo kunnen we *een zoutend zout* worden.¹⁹

-

Jezus lijkt nog radicaler dan de rabbijnen. Waar zij zeggen dat je de arme moet geven zoveel als die nodig heeft, draagt Jezus de jongeman op heel zijn bezit te verkopen en weg te geven. Dat botst met ons gezonde verstand. Want als hij alles weggeeft, waar moet hij dan zelf van leven?

Ik denk dat het niet zo ingewikkeld is. Zoals het gebod op het sabbatsjaar een ideaal was en geen wet van Meden en Perzen, zo zet Jezus het ideaal hier op maximum. Want wie alles weggeeft vertrouwt niet langer op eigen bezit maar op het wederzijds delen met anderen. Dat is de kern van *tsedaqa*. Wie zo durft leven heeft – *nú, op dit moment* – al deel aan eeuwig leven, het leven dat niet wordt vernietigd door dood en verderf. Dat leven is er zeker voorbij die laatste grens, maar het gaat in Torah en Evangelie altijd om het leven hier op aarde. En om een aarde die goed moet zijn.

Het lijkt een onmogelijk idee, maar er zijn zeker mensen die het serieus proberen. Ze hebben de wereld nog lang niet veranderd, maar ze laten zien dat dat zeker wel kan. Bijvoorbeeld in de

volken zal zijn: *(Abrahams zonen) zullen waken over de weg van de ENE door gerechtigheid te doen en recht (Genesis 18,17-19)*.

¹⁹ Zoals Jezus ons voorhoudt in de Bergrede ([Matteüs 5,13](#); zie ook [Markus 9,50](#) en [Lukas 14,34](#)).

Geefeconomie, die zichzelf omschrijft als *een hoopvol perspectief van een wereld waarin mensen weer met elkaar samenleven in vertrouwen, verbinding en overgave.*²⁰

Gerechtigheid en recht zijn de twee woorden die we vooral moeten *doen*. Armoede mogen we nooit accepteren als normale nevenschade van een economisch systeem. Maar om werkelijk zover te komen dat we samenleven in vertrouwen, verbinding en overgave, hebben we nog een lange weg te gaan. De weg van de Torah, de weg van Jezus, de weg naar Gods koninkrijk.

Ach, laten we niet zeuren, maar gewoon op weg gaan. Iedere stap is er één.

Amen.

Orgelspel

Zingen : *Lied* 912: 1, 4, 5

DE DIENST AAN DE ANDER

Collecte

Gebeden

Onze Vader

EINDE VAN DE DIENST

Slotlied : *Lied* 718

Zegen

²⁰ [Geefeconomie](#) is een initiatief van Robbert Vesseur en Petra Smolders.